

"הורות הפוכה" - להיות "הורה" להוריך בזיקנתם

צילה טנא

האחות המעשית צעקה אחריה כשעמדה ליד דלת הזכוכית: "תסלחי לי, הבת של שפרה, יש לי מאוד בקשה גדולה, אם את כבר יוצאת, את רואה את האיש הזה עם המעיל הירוק? תתפסי אותו, תגידי לו שהטיטולים של אבא שלו כבר נגמרים..."
חמוטל הפכה אליה את ראשה, נזכרת פתאום בימים שבהם היתה "הבת של שפרה".

איש ואישה ואיש

מאת סביון ליברכט

הוצאת "כתר", 1998

מרגישים, הופכות לכל כך משמעותיות. כי הדאגה, ההתמסרות והאכפתיות שלנו נוטעות בהורינו תחושת ביטחון ומרפדות, ולו במעט, את הערכתם העצמית שבכל יום שעובר נראה שהיא עלולה להתמוסס נוכח הנסיבות החדשות, ושוב - כמו פעם בילדותם - הדימוי העצמי הופך להיות כל כך שברירי ותלוי בתמיכה מבחוץ ובחיזוקים מן הסביבה הקרובה.

ביקשתי לחקור את מהותה של "ההורות ההפוכה", לנסות להבין

מה מייחד אותה ועד כמה הכינה אותנו

ההורות לילדינו שלנו למלא תפקיד

זה. אין ספק, המרכיבים המרכזיים של

הורות טובה חיוניים ביותר גם כאן -

הרבה מאוד נכונות ל"החזקה" הורית

ברמה היום-יומית הקונקרטי ביותר

ולצד זה - "הכלה" רגשית וקוגניטיבית

- הכלה אין-סופית שתאפשר להורינו

להטיל ולהשליך עלינו את רגשותיהם

הקשים, את חרדותיהם ופחדיהם, את

תחושות הייאוש, הביזוי והירידה בערך

העצמי, את חוויות השעמום, הריק

וחוסר העניין, מבלי שנטיח אותם בהם

חזרה, מבלי שנכעס, ניפגע ונחפש את

דרכנו החוצה. כי אין מקום לאשליות - אף אחד לא ימלא את

מקומנו בצורה הנכונה - לא פיליפינית רחומה שתוכל אולי

לספק את צורכיהם הפיזיים הראשוניים ולא מוסד סיעודי

משובח שיעניק להם סביבה אסתטית ותנאי מחיה נאותים. לא,

אלה אמנם חיוניים פעמים רבות ומסייעים ביותר, אך בלעדי

בגיל 50 פלוס, לאחר שילדינו "עזבו את הקן" ו"פרשו כנפיים", ונראה כאילו קיבלנו מחדש את ה"חופש" לחיות - עם הרבה פחות מגבלות וחובות, פחות מטלות יומיות כובלות והרבה יותר פנאי לעצמנו, לזוגיות, לחברינו הקרובים והרחוקים, נופלת עלינו לפתע הורות חדשה - הורות למי שעד עכשיו היו ההורים שלנו - "הורות הפוכה".

הניחוח המתוק של החופש מתחיל להתפוגג, והחלומות

הפרועים על ביקורים ארוכים

והרפתקניים בארצות רחוקות שבהן

עוד לא הספקנו לבקר או על רכישת

תארים נוספים שאליהם לא התפנינו

בהיותנו הורים לילדינו, כל אלה ועוד

נדחסים שוב למגבלות של זמן ומקום

שהמציאות החדשה מכתיבה לנו.

נסיעה לחו"ל ליותר משבוע או למקום

מרוחק מדי, כמעט שאינה באה

בחשבון, שמא יקרה משהו להורינו

ויזעיקו אותנו מיד ארצה. התחייבות

לתוכנית לימודים שנתית קבועה היא

ממש יומרנית, כי עלינו "להיות על

המשמר" - לצלצל יום-יום, לקפוץ כל

יומיים, לערוך קניות, להוביל לבדיקות ולהיות שם - פשוט

"להיות".

הנוכחות הזאת שלנו, שוב, כל כך חיונית, הנכונות להיות

"מוקפצים" בכל רגע נתון ולעמוד לשירותם כל כך חשובה,

והשיחות הקטנות על מה שעבר עליהם היום וכיצד הם

**אך שלא כמו בהורות שלנו
לילדינו, ההכלה שלנו את
הורינו תהיה בדרך כלל
מורכבת וסבוכה הרבה יותר,
כי פעמים רבות היא תאצור
בתוכה כעסי עבר שלנו עליהם**

למזער את הסבל והיאוש עד כמה שאפשר ולהכניס נקודות אור שעדיין מצליחות להפיח בהם שמחה והנאה (מפגש עם נכדים משרת בדרך כלל היטב מטרות אלה).

גם גמול רגשי על הורותנו החדשה אינו מובטח לנו בהכרח, והוא תלוי במידה רבה באישיותם המוקדמת של הורינו ובאפיונים המיוחדים של הזדקנותם. יהיו הורים שיודו בכל רגע ובכל יום,

יגלו הכרת תודה מרגשת ויפגינו את שמחתם וכמיהתם לבואנו, אך יהיו גם כאלה שיישארו אטומים כביכול ואדישים, ולפעמים אף כאלה שיהיו מאשימים, חשדניים וחסרי אמון. ורק תחושה חיובית פנימית שלנו, תחושה של השלמה עם השקעתנו והבנה למצוקתם ולחוסר האונים שלהם, יהיו נחמתנו בהווה הקשה ויקלו עלינו את הפרידה לאחר לכתם מן העולם.

מפגש עם משפחות רבות שבהן מתרחשת "הורות הפוכה" מלמד אותנו בדרך כלל על כך שאחד מבני המשפחה לוקח אחריות יותר מן האחרים ונושא בעול של "גידול" הוריו (המונח "גידול הורים" עצוב ורחוק מן האמת, ולכן בחרתי להחליפו במושג "הורות הפוכה"). כיוון שלא נערך עדיין מחקר מדעי הבודק את המאפיינים המייחדים את "הבן הטוב" - זה הלוקח על עצמו את נטל הטיפול בהוריו -

אנסה להציע השערות אחדות הראויות לבדיקה וניתנת בשלב זה לאישור ולהפרכה.*

ההשערה הראשונה שלי עוסקת במוטיב התיקון. ילדים שחוו הורות לא מתגמלת, נטישה, הזנחה ולפעמים אף התעללות יהדקו את הקשר עם הוריהם החלשים בזיקנתם ויהפכו ל"מלאך" המושיע עבורם. הם ייאחזו בהזדמנות המאוחרת להגשים את הכמיהה שלהם ל"קשר" עם הוריהם ולממש באיחור את צרכי ה"תלות" שהוחמצו לאורך התפתחותם כילדים, כמתבגרים וכבוגרים. היענות של הוריהם לטיפול ולדאגה תהווה פיצוי על תחושות מתמשכות של דחייה, מרפא לקנאה ארוכת שנים באחיהם היותר אהובים ומוערכים והתמקמות חדשה, מתקנת, בלב הוריהם. השערה נוספת הראויה לבדיקה מחקרית מתבססת על

הקשר היום-יומי עמנו, ילדיהם, הדעיכה תהיה מהירה וקשה. אך שלא כמו בהורות שלנו לילדינו, ההכלה שלנו את הורינו תהיה בדרך כלל מורכבת וסבוכה הרבה יותר, כי פעמים רבות היא תאצור בתוכה כעסי עבר שלנו עליהם, תחושות מוצדקות יותר או פחות של אי הבנה, נטישה, הזנחה וחוסר תשומת לב, חוויות ילדות שאולי לא הצלחנו לעבד וזיכרונות של אירועים

בחיינו שבהם הורינו לא היו שם משום-מה עבורנו - לא היו די זמינים, נוכחים או תומכים.

לכעסי העבר יתלו גם כעסים חדשים המהולים בכאב - על השבר באידיאליזציה, על אובדן ההורה הכשיר והחזק ועל המפגש עם חוסר האונים, הנזקקות והחולשה של ההורה של היום.

הזדהויות היתר שלנו עם מצבם הקשה של הורינו - ועמן המצוקה הרגשית והפחדים המתעוררים בנו נוכח ההזדקנות הצפויה לנו עצמנו, נוכח מה שאנחנו חוששים ממנו כל כך אך נמנעים עדיין מלגעת בו - עלולים אף הם להקשות עלינו ולכרסם ביכולתנו להכיל את הורינו הפגועים, הדועכים ומתמעטים בערכם ובדימוים מול עינינו.

ובעוד שבהורות לילדינו קיימת הציפייה לעתיד, וזו מזינה

ומחזקת, מעודדת ומזרימה "חמצן" ואורך רוח להתמודדות עם מהמורות וקשיים שבדרך, הרי שב"הורות הפוכה" אין עתיד ואין אופק - אין בה תקווה ואין בה ציפייה להתפתחות, לגדילה ולצמיחה, אלא ההיפך הוא הנכון - הצעידה בה היא בדרך כלל חד-סטרתית וכיוונה ידוע מראש. ואם בהורות לילדינו המהלך הטבעי והנכון הוא כזה שמתקדם מתלות גבוהה וקשר הדוק ואינטנסיבי אל היחלשותה של התלות, אל התפתחות המרחב האישי של כל צד ולקראת הכרה הדדית ויצירה של תהליכי היפרדות ואינדיבידואליזציה, הרי שב"הורות הפוכה" הדרך היא שונה מאוד ובמקום "היפרדות" במובנה החיובי הבונה עלינו להכין את עצמנו ל"פרידה" במובנה השלילי, הכואב - למוות. ולמרות קשיי היום-יום והיעדר התקווה למחר טוב יותר, עלינו להחזיק עבור הורינו את ערך החיים ואת כדאיותם (גם כאשר אנו מתקשים להאמין בזאת),

ואם בהורות לילדינו המהלך הטבעי והנכון הוא כזה שמתקדם ... אל התפתחות המרחב האישי של כל צד ולקראת הכרה הדדית ויצירה של תהליכי היפרדות ואינדיבידואליזציה, הרי שב"הורות הפוכה" הדרך היא שונה מאוד ובמקום "היפרדות" במובנה החיובי הבונה עלינו להכין את עצמנו ל"פרידה" במובנה השלילי, הכואב - למוות

*אשמח לקבל התרשמויות והשערות שלכם לגבי התופעה, כפי שהנכם מכירים אותה ממצאות חייכם או חיי ידידיכם או מן הספרות המקצועית.

פינת ההורות - איריס ברנט מארחת

של הגדרת "הילד ההורי". נוכל לבדוק הלכה למעשה את מהימנות ההשערה על פי החלק שנטלנו אנו בטיפול בהורינו המזדקנים.

אולם תהא המוטיבציה המניעה אותנו לסעוד את הורינו בזיקנתם אשר תהא, אין ספק שזוהי בעצם ההזדמנות האמיתית היחידה שלנו להודות להורינו על ההשקעה ארוכת השנים, להחזיר להם ולו במעט על ההזקקה, ההכלה, הנתינה והאהבה שהעניקו לנו, או למחול להם על מה שניסו לתת לנו ואולי לא הצליחו כל כך.

רצוני לשתף בזיכרון אישי שבעטיו התחברתי כל כך לספרה של סביון ליברכט ולנושא המאמר הנוכחי. באחת השיחות הטלפוניות שלי עם אחות במחלקה שבה אושפזה אמי חנה, בשבועות האחרונים לחייה, נשאלתי על ידי אחות המחלקה: "סליחה, מי מדברת?" והשבת: "אמא של חנה". ולא הייתה זאת, כנראה, פליטת פה פרוידיאנית גרידא, אלא תיאורה של מציאות חדשה, מציאות של "הורות הפוכה". וכך הרגשתי שבוע לאחר מותה:

יתמות

נפלה עלי יתמות
ולא אדע מהי.
לא עוד מישהו להיסמך עליו
או מישהו לסמוך אותו,
לא מישהו להישען עליו
או מישהו לסעוד אותו.
ולא ידעתי -
האם התייתמתי
או שְׁכַלְתִּי
ומהו סדר הדברים...

האפיונים המוקדמים של "הילד ההורי" או "הילד המטפל", מושג שאותו טבעו מילר אלוורז ומילר במאמרם "The Psychopathology of the Caretaking Child" (לוס-אנג'לס, קליפורניה, ינואר 1989). על פי השערה זאת,

אלה שתפקדו כבר בילדותם כ"ילדים הוריים" יהיו אלה שייקחו על עצמם תפקיד זה בעת ההזדקנות של הוריהם. בהגדרת התסמונת של "הילד ההורי" התבססו הכותבים על מאמרים של ויניקוט בנושא "האני האמיתי והשקרי", על המשגות של אליס מילר על אודות "הדרמה של הילד המחונן", המונע על ידי הצורך לרצות את הוריו ולשרת את הפנטזיות ואת ההשלכות שלהן עליו, ועל ההדגשות של פאולינה קרנברג בעניין המשאלה האומניפוטנטית האדיפלית של ילד להורים גרושים, המבקש למלא את מקומו של ההורה החסר בחייו של ההורה שנותר מבודד, **ולהפוך** את מצב התלות הילדית בהורה האחר להגנה הורית עליו.

האפיונים המיוחסים ל"ילד ההורי" מוצגים כתסמונת פתולוגית במידה רבה המרחיקה את הילד מעצמו ומתפקודי הגדילה וההתפתחות הטבעיים שלו עקב הדריכות התמידיה וההקשבה לצרכיו של ההורה בפרט, ובהמשך לצורכי "האחר" בכלל. מאפייניהם של

ילדים אלה: תחושת אחריות מועצמת וצורך לספק שירותים לאחרים ולשמר את תחושתם הטובה; ערנות יתר ותגובתיות חזקה לכל סימן של אי נוחות בסביבה (לתנועות גוף, הבעות פנים, טון דיבור וכיו"ב); צורך ריצוי גבוה ורצון למצוא חן; ופיתוח כישורים גבוהים לפתרון בעיות של אחרים ולדאגה לרווחתם וכן הכחשה של ישויות אמוציונליות פנימיות עצמיות. רק בשלבים מתקדמים יותר של חייהם עשויים להופיע אצלם כעסים על הציפיות והדרישות המוגזמות שכוונו אליהם, או לחילופין, רציונליזציות להצדקת אופן תפקודם. פחד הנטישה נתפס כמניע הסמוי העומד מאחורי שימורה של פתולוגיית "הילד ההורי".

נראה שסבירותה של ההשערה השנייה בהסבר התופעה של "הורות הפוכה" היא גבוהה ביותר, ואפשר שרבים מאיתנו הפסיכולוגים עשויים למצוא את עצמנו חוסים בצלה